

Wprowadzenie. Starość i starzenie się w dyskursie socjologicznym

Emilia Zimnica-Kuzioła
Uniwersytet Łódzki

<https://doi.org/10.18778/1733-8069.21.2.01>

Słowa kluczowe:

starość, starzenie się,
polscy seniorzy,
relacje
międzypokoleniowe

Abstrakt: Studia, których tematy to starość i starzenie się, przebiegają na poziomach mikro, mezo i makro, a ich autorzy reprezentują różne orientacje teoretyczne, stosują też zróżnicowane metody i techniki badawcze. Badania światowe dotyczące tego tematu mają już swoją tradycję, w Polsce dopiero okres transformacji ustrojowej stał się katalizatorem wielokierunkowych analiz, w tym dotyczących sytuacji polskich seniorów. Według badań Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS) ludzie starsi w Polsce – pomimo wielu realnych problemów – deklarują względne zadowolenie ze swojej sytuacji egzystencjalnej. W dużej mierze przyczyniają się do tego satysfakcjonujące wielu seniorów relacje międzygeneracyjne. Autorzy tekstów zebranych w niniejszym tomie wybrali perspektywę mikrosocjologiczną – piszą między innymi o doświadczeniach emerytowanych profesorów wyższych uczelni, o fotograficznych reprezentacjach starości, filmach podejmujących wątek choroby Alzheimera. Wybiegają też w przyszłość, by zastanowić się nad społeczeństwem jutra, w którym nastąpi znaczny wzrost liczby seniorów. Starzenie się dotyczy nie tylko ludzi, starzeją się także zwierzęta – jeden z artykułów jest przyczynkiem do dyskusji nad ich kondycją w kulturze współczesnej.

Emilia Zimnica-Kuzioła

Doktor habilitowana, socjolog i kulturoznawca, profesor UŁ. Pracuje w Katedrze Socjologii Sztuki, w Instytucie Socjologii. Jest autorką ponad stu artykułów dotyczących socjologii sztuki i socjologii religii oraz czterech monografii: *Światła na widowie. Socjologiczne studium publiczności teatralnej* (2003), *Polski homo religiosus. Doświadczenie religijne w relacjach potocznych* (2013), *Społeczny świat teatru. Areny polskich publicznych teatrów dramatycznych* (2018) i *Aktorzy polskich publicznych teatrów dramatycznych. Studium socjologiczne* (2020). Opublikowała też książki współautorskie: *Kultura jako czynnik rozwoju miasta na przykładzie Łodzi* (2012) i *Teatr bliskiego kontaktu. Studia przypadków grup teatralnych* (2023).

e-mail: emilia.zimnica@uni.lodz.pl

© by the author, licensee University of Lodz, Poland

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Funding information: Not applicable. **Conflicts of interests:** None. **Ethical considerations:** The Author assures of no violations of publication ethics and takes full responsibility for the content of the publication.

Problem starzenia się i starości w perspektywie socjologii

W akademickim dyskursie temat starości i starzenia się staje się bardzo istotny – przede wszystkim w związku ze zmianami demograficznymi. „Na skutek spadku stopy urodzeń oraz wydłużania się średniej trwania życia ludzkiego nastąpił wyraźny liczbowy i procentowy wzrost populacji ludzi starszych” (Synak, 1999: 144). Socjologiczne badania nad problemami ludzi starych przybrały charakter systematycznych analiz w drugiej połowie XX wieku (m.in. Tibbitts, 1954). Obecnie socjologia może pochwalić się pogłębionym spojrzeniem teoretycznym i osiągnięciami badawczymi związanymi z szeroko pojętą problematyką starości, ale nie sposób mówić o jednej perspektywie teoretycznej czy o jednym uniwersalnym modelu empirycznym. Wielość orientacji nie jest jednak słabością – jest szansą na holistyczne, wieloaspektowe spojrzenie. Także stosowanie zarówno metod ilościowych, jak i jakościowych to dobry kierunek badań „kultury starości”.

Od początku XXI wieku wielu badaczy zainteresowało się problematyką starości i starzenia się, zasadne będzie więc przywołanie choć kilku ważnych tekstów¹. Analizy socjologiczne przebiegają na trzech poziomach: mikro, mezo i makro (zob. Street, 2007). Debra Street (2007) omawia badania empiryczne z tych trzech poziomów oraz teoretyczne ramy, w jakich zostały osadzone, a swój przegląd kończy prezentacją dokonań krytycznej gerontologii i podkreśleniem potencjału teorii przebiegu życia. Interesującą pozycją ujmującą problematykę starzenia się w społecznych ramach jest książka *Aging, Society and the Life Course* autorstwa R. Suzanne Kunkel i Richarda Setterstena Jr. (2021). Autorzy omawiają poszczególne wymiary starzenia się (fizyczny, psychologiczny, społeczny i socjalny) oraz jednostkowe doświadczenia związane z upływem czasu i zmianami stylu życia. Osobne miejsce poświęcają ekonomicznemu statusowi seniorów i zróżnicowaniu ich sytuacji bytowej. Pozycja ta – z założenia kompleksowa i syntetyczna – zawiera też dyskusję nad dotychczasowymi osiągnięciami teoretycznymi i empirycznie zorientowanymi studiami nad starością. Z kolei autorzy artykułu *The Sociology of Aging and Social Gerontology: Critical Tensions and Necessary Distinctions* (Higgs, Gilleard, 2023) zwracają uwagę na zbyt duże uwikłanie socjologii starzenia się w społeczną gerontologię. Odejście od *stricte* socjologicznego podejścia doprowadziło do koncentracji uwagi na polityce społecznej czy problematyce zdrowia. Tymczasem – ich zdaniem – powrót do współczesnych teorii socjologicznych umożliwiłby nowe spojrzenie na starość. W miejsce ujmowania starości i starzenia się jako „problemu” mogłyby pojawić się analizy symbolicznych reprezentacji starości, doświadczeń ludzi starzejących się, społecznych wymiarów starzenia się i innych zagadnień socjologicznych. Bardzo ważny wkład do teoretycznej refleksji nad starością stanowi interdyscyplinarny zbiór esejów pod redakcją Joachima Duyndama i Anji Machielse (2024). Autorzy omawiają szereg zagadnień gerontologicznych z wielu perspektyw, a szczególną uwagę poświęcają problematyce sensu życia. Humanistyczna rama pozwala im postrzegać starość jako naturalny proces i ludzi przeżywających swój podeszły wiek z poczuciem spełnienia. Seniorom pomagają zaangażowanie w realizację celów, samodzielność, samookreślenie.

1 Wprowadzenie do numeru czasopisma poświęconego problematyce starości i starzenia się nie stanowi kompletnego przeglądu literatury przedmiotu, nie jest także analizą dyskursu socjologicznego dotyczącego interesujących nas tu zagadnień. Introdukcyjny charakter niniejszego artykułu uzasadnia jego selektywność i ekstensywność.

Doświadczenie „sensownego życia”, stwarzanie więzi z innymi i – *last but not least* – autonomiczne działanie pozwalają na spokojne przeżywanie tego niełatwego etapu w życiu.

W Polsce badania nad starością jeszcze w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku nie były szczególnie rozwinięte, dominował nurt analiz diagnostycznych, nakierowanych na cele socjalno-praktyczne. Transformacja ustrojowa w Polsce zmobilizowała badaczy do przyjrzenia się zmianom w zakresie jakości i stylu życia osób starszych (Synak, 1999: 147). Dopiero w XXI wieku w polskiej socjologii starość i starzenie stały się przedmiotem wielokierunkowych analiz, które najczęściej dotyczą doświadczeń jednostek i zbiorowości (m.in. Zych, 1999; Szatur-Jaworska, 2000; Kowaleski, 2006; Kowaleski, Szukalski, 2006; Mucha, Krzyżowski, 2011), wyzwań dla polityki społecznej państwa i samorządów (m.in. Szatur-Jaworska, 2000; Kubiak, 2016; Majer, 2018), zadań edukacyjnych zmierzających do propagowania aktywności i zdrowia seniorów (m.in. Trafiałek, 1995; Halicki, 2000; Kuchcińska, 2004; Malec, 2011; Tomczyk, 2015), relacji międzypokoleniowych (m.in. Piłkuła, 2013; Rudnik, 2014; Szczepaniak-Sienniak, 2014; Szukalski 2014) czy wizerunków starości w przekazach kulturowych – w mediach, reklamie i sztuce (m.in. Jarecka, 2001; Pawlina, 2011; Ginter, 2013; Masłowska-Taffel, 2015; Wejbert-Wąsiewicz, 2017).

Systematycznie monitorowana jest kondycja polskich seniorów – pogłębione informacje na temat ich społeczno-ekonomicznego położenia zawierają coroczne raporty *Informacja o sytuacji osób starszych w Polsce*, przygotowywane od 2015 roku przez Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej. Ostatni opublikowany został w 2024 roku za rok 2023 (Minister do spraw Polityki Senioralnej, 2024).

Ważne wnioski i rekomendacje zawiera raport z badania zrealizowanego w ramach projektu „PolSenior 2”, które objęło zasięgiem 6 tysięcy polskich seniorów i zostało szczegółowo omówione w monografii z 2021 roku (Błędowski i in., 2021). Publikacja ta stanowi holistyczne spojrzenie na sytuację zdrowotną i społeczną ludzi starszych. W części czwartej (poświęconej społeczno-ekonomicznym aspektom starości) przedstawione zostały ich sytuacja materialna, warunki mieszkaniowe, jakość życia. Autorzy raportu omówili sytuację rodzinną, aktywność zawodową i aktywność w czasie wolnym osób starszych, a także potrzeby opiekuńcze seniorów i dostępność oraz poziom usług medycznych. Z zakresu problemów dotyczących ludzi w jesieni życia przeanalizowano wykluczenie cyfrowe, przemoc i nierówności uwarunkowane czynnikami społecznymi.

W literaturze przedmiotu spotkać można różne teorie dotyczące starości i starzenia się. Nie zamierzam wywarzać już otwartych drzwi, odwołam się do opracowania Brunona Synaka (1999: 144–149), który wymienia czasem komplementarne, czasem przeciwstawne koncepcje, a jedną z nich jest **teoria wyłączenia się** (Elaine Cumming i William E. Henry). Wycofywanie się ludzi starszych z życia społecznego stanowi naturalny i nieuchronny proces. Przestają oni odgrywać dotychczasowe role społeczne, a zakres i intensywność ich interakcji ulega ograniczeniu. Sprzyja to koncentracji na najbliższym otoczeniu, na sobie, swoim zdrowiu. Często dokonują bilansu zysków i strat, spoglądają retrospektywnie na swoje życie, tracą przy tym zainteresowanie światem zewnętrznym. Oczywiście jest, że owo „wyłączanie się” charakteryzuje się różną dynamiką, ma też selektywny charakter. Z kolei **teoria aktywności** (Robert J. Havighurst, Ruth Albrecht, Richard Cavan) wyrasta z przekonania, że istnieje

możliwość zachowania aktywności życiowej pomimo utraty pewnych społecznych ról. Adaptacja do starości może charakteryzować się poszukiwaniem nowych zadań, stanowiących kontynuację dotychczasowego aktywnego życia. Wolontariat, kursy zgodne z profilem zainteresowań, zaangażowanie w działania lokalnych wspólnot, opieka nad wnukami etc. pozwalają seniorom zachować pozytywny obraz samych siebie. Duże znaczenie w tym procesie ma podtrzymywanie kontaktów społecznych, budowanie więzi z innymi ludźmi. Kapitałem seniorów jest niewątpliwie wolny czas, który mogą wykorzystywać zgodnie z własnymi upodobaniami i zainteresowaniami. O tej relewantnej wartości przypomina **teoria stratyfikacji wieku** (Matilda W. Riley, Marilyn Johnson, Anne Fonner), zgodnie z którą poszczególne grupy wiekowe tworzą kohorty różniące się dochodem, prestiżem, władzą, dostępem do cenionych dóbr. Ludzie starzy mają zasadniczo mniejsze dochody, niższy prestiż, ograniczony dostęp do cenionych dóbr i mniejszą władzę. Korzystają natomiast z wolności decydowania o sposobie spędzania czasu, bo nie dotyczy ich przymus podejmowania pracy zarobkowej. W jeszcze innej koncepcji – **politycznej ekonomii starości** (Carrol Estes, Alan Walker, Peter Townsend, Chris Phillipson, Anne M. Guillemard) – problemy ludzi starszych rozpatrywane są w szerszym kontekście: na tle polityki socjalnej i gospodarczej państwa, sytuacji na rynku pracy etc. Osoby w wieku nieprodukcyjnym bywają dyskryminowane (zjawisko ageizmu), spada ich pozycja społeczna i ekonomiczna. Natomiast **teoria wymiany** (m.in. John Martin, Karen Roberto, Peter Blau, James Dowd) dodaje do tego obrazu zmniejszające się możliwości ludzi starych w zakresie uczestnictwa w procesie wymiany społecznej z powodu malejących zasobów. Wymóg wzajemności i ekwiwalentności nie może być spełniony, a więc i wymiana dóbr z otoczeniem staje się problematyczna.

Ludzie starzy, pozbawieni zaplecza zawodowego, przyjmują *a priori* negatywne naznaczenie otoczenia i identyfikują się ze stereotypem osoby zależnej, wyalienowanej społecznie – dowodzi tego **teoria naznaczania społecznego** (Joseph Kuypers, Vern Bengtson). Jednak **analiza biegu życia** (Martin Kohli), wyrastająca z przekonania, że duże znaczenie w postrzeganiu obecnej sytuacji ludzi starszych mają zdarzenia z przeszłości, doświadczane we wcześniejszych okresach życia, łagodzi stereotypowe postrzeganie starości. W tej orientacji inspiracji dostarczają fenomenologia Alfreda Schütza i Thomasa Luckmanna, socjologia humanistyczna Floriana Znanieckiego i Williama I. Thomasa. Przykładem teorii, w ramach której współistnieją przeciwstawne tezy, jest **teoria modernizacji** (Donald O. Cowgill, Lowell D. Holmes, Leopold Rosenmayr). Zdaniem Cowgilla i Holmesa procesy modernizacyjne spowodowały obniżenie statusu ludzi starych. Do obniżenia ich autorytetu przyczyniły się: rozwój środków masowego przekazu, powstanie nowych zawodów i wiele innych czynników. Jednak przykładowo Rosenmayr uważa, że kategoria wieku przestaje być ważna, ludzie starzy stają się istotnym segmentem rynku (m.in. turystycznego), a ich społeczny prestiż nadal jest wysoki.

Wizerunek polskich seniorów w komunikatach CBOS-u

Starzenie się społeczeństwa stanowi jedno z głównych wyzwań współczesnego świata. Polska pod tym względem przoduje w UE, odnotowuje się u nas szybki wzrost liczby osób starszych w stosunku do całej populacji. Temat starości coraz częściej interesuje przedstawicieli wielu

dziedzin życia społecznego, a także wymusza potrzebę przyjrzenia się z bliska temu, jak żyją seniorzy oraz jak wygląda ich codzienność (Kucharczyk, 2019: 6).

W dalszej części tekstu chciałabym przyrzeć się bliżej polskim seniorom², poznać ich wizerunek, a także zastanowić się nad relacjami międzygeneracyjnymi, ponieważ, jak dowodzą badania sondażowe i liczne opracowania naukowe, rodzina stanowi rudymენტarną, najważniejszą grupę odniesienia, najistotniejszy krąg społeczny, w którym starsi ludzie otrzymują wsparcie, pomoc, darzeni są szacunkiem i życzliwością (por. Szatur-Jaworska, 2014: 27).

Badania CBOS-u pokazują polskich seniorów, którzy są zaangażowani religijnie, regularnie praktykujący:

Wraz z wiekiem uczestnictwo w praktykach staje się częstsze, najwyższy odsetek praktykujących regularnie jest wśród seniorów liczących 75 lat i więcej: 64% z nich praktykuje raz w tygodniu lub częściej i jest to o 11 punktów procentowych więcej niż w grupie wiekowej 60–65 lat (53%) (Kalka, 2016a: 11).

Na temat religijności osób starszych³ pisał Paweł Ulman (2017) – powołując się na wyniki badań statystycznych, między innymi pochodzące z międzynarodowego badania *European Social Survey*, orzekł, że ludzie starsi z reguły są religijni, a Polska jest krajem, w którym ta prawidłowość jest szczególnie zauważalna. Jego zdaniem: „ludzie starsi odnajdują w religii i jej praktykowaniu źródło swojego życia duchowego i fundament sensu życia” (Ulman, 2017: 197). Wyjaśnieniem większej religijności osób starszych, wyrażającej się przede wszystkim regularną modlitwą i uczestnictwem w praktykach religijnych, jest przekonanie, że starsi ludzie stają się bardziej refleksyjni, uświadamiają sobie własne ograniczenia i częściej myślą o własnej skończoności. Na podstawie wyników badań ilościowych Ulman konkluduje, że z deklaracją religijności idzie w parze „wysoka satysfakcja z życia” (Ulman, 2017: 207), postuluje on zatem stworzenie optymalnych warunków, by ludzie starsi mogli bez przeszkód rozwijać swą duchowość i uczestniczyć w życiu religijnym wspólnot.

Seniorzy w Polsce legitymują się niskim poziomem wykształcenia: ciekawe, że podstawowe wykształcenie w przedziale wiekowym 60–65 lat ma co czwarty senior (25%), w wieku 66–74 co trzeci (34%), natomiast powyżej 75. roku życia już co drugi (54%). Wyższe wykształcenie w przedziale lat 60–65 dotyczy tylko 13% seniorów, w wieku 66–74 jest ich nieco więcej (15%) i znowu tylko 13% w kategorii wiekowej powyżej 75. roku życia (Kalka, 2016a: 13).

2 Warto odwołać się do danych GUS z 2022 roku, z których wynika, że w strukturze ludności Polski aż 19,5% stanowią osoby powyżej 65. roku życia, a co czwarty mieszkaniec Polski jest osobą w wieku poprodukcyjnym. W powyższym raporcie czytamy: „Przyspieszeniu ulega natomiast proces starzenia się ludności Polski. Wskazują na to tendencje zmian dotyczące udziału ludności w wieku poprodukcyjnym (kobiety – 60 lat i więcej, mężczyźni – 65 i więcej). W latach 2000–2022 liczebność tej zbiorowości zwiększyła się o prawie 3 mln do wielkości 8,6 mln, a jej odsetek wzrósł w tym okresie z niespełna 15% do 23%” (Główny Urząd Statystyczny, 2023: 18).

3 Przyjmijmy, że kategoria starszych dotyczy osób powyżej 60. roku życia, chociaż tu także istnieje potrzeba wyodrębnienia podgrup, na przykład Światowa Organizacja Zdrowia zaproponowała następującą klasyfikację: 60–75 lat – wiek podeszły, 75–90 lat – wiek starczy, po 90. roku życia – wiek sędziwy (za: Ulman, 2017: 201).

Polscy seniorzy w większości mieszkają w gospodarstwach dwu- i wieloosobowych. Zjawisko singularyzacji (samotnego zamieszkiwania) dotyczy 22% Polaków po 60. roku życia i 15% osób w wieku 60–64 lata. Co trzeci emeryt powyżej 75. roku prowadzi jednoosobowe gospodarstwo (34%), co więcej – w tej grupie wiekowej niemal co drugi senior to wdowiec lub wdowa (47%) (Kucharczyk, 2019: 2). Warto dodać, że co czwarty Polak (24%) po 60. roku życia stracił małżonka lub małżonkę.

Po 60. roku życia rozpoczyna się okres dezaktywacji zawodowej i w Polsce dotyczy to 85% seniorów. Pozostali pracują w pełnym wymiarze godzin (12%) bądź niepełnym (Kucharczyk, 2019: 2).

Polscy seniorzy nie narzekają na swoje warunki materialne, nie mają zbyt wygórowanych oczekiwań. Niemal połowa badanych po 60. roku życia deklaruje zadowolenie ze swojej sytuacji bytowej, a tylko 8% badanych określiło swoje warunki jako złe (Kucharczyk, 2019: 5).

Niektórych polskich seniorów dotyka zjawisko dyskryminacji ze względu na wiek. Uczestniczący w sondażu CBOS-u respondenci przyznawali, że zetknęli się z tym problemem (ponad dwie piąte, czyli 42% z nich):

Badani stykali się z dyskryminacją osób starszych głównie w miejscach publicznych – na ulicy, w sklepie, w środkach komunikacji (32%). Co piąty ankietowany (21%) zetknął się z gorszym lub złym traktowaniem seniorów w placówkach służby zdrowia, a co ósmy (12%) w różnego typu urzędach, w bankach. [...] Co dziewiąty badany zadeklarował, że zetknął się z taką sytuacją w swojej rodzinie (11%) (Omyła-Rudzka, 2016a).

Ciekawe, że zaledwie co dziesiąty senior *de facto* osobiście doświadczył złego bądź gorszego traktowania. Autorka raportu CBOS-u, Małgorzata Omyła-Rudzka, konstatuje:

[...] dostrzeganie przejawów dyskryminacji jest wypadkową wielu czynników – pewnej wrażliwości i świadomości społecznej, miejsca zamieszkania, miejsc, w których się bywa, a także podejmowanych aktywności. Gorsze traktowanie seniorów w przestrzeni publicznej częściej zauważają osoby lepiej wykształcone, znajdujące się w złym położeniu materialnym, częściej badani w młodym i średnim wieku niż sami seniorzy. Dyskryminacja osób starszych w przestrzeni publicznej jest bardziej zauważalna w większych miastach, w których jest, z jednej strony, większe natężenie interakcji, więcej obiektów użyteczności publicznej, więcej miejsc, gdzie gorsze traktowanie seniorów można dostrzec, z drugiej zaś większa anonimowość relacji (Omyła-Rudzka, 2016a: 6).

Polscy seniorzy, jak wynika z badań CBOS-u, podejmują różne aktywności, dzięki którym wypełniają swój wolny od obowiązków zawodowych czas. Niemal wszyscy oglądają telewizję (98%), uczestniczą w życiu religijnym parafii (88%), spotykają się ze znajomymi, przyjaciółmi (88%) i krewnymi (84%). Większość czyta też książki, czasopisma, gazety (84%), słucha radia, muzyki (82%), chodzi na spacer, piesze wycieczki (75%), uprawia działkę, ogród (70%). Znaczna grupa badanych w wieku 60+ opiekuje się wnukami/prawnukami (59%), pomaga dzieciom/rodzinie w prowadzeniu domu (45%), pomaga

dzieciom/członkom rodziny w ich działalności zarobkowej (41%), opiekuje się współmałżonkiem lub innymi starszymi, chorymi, niepełnosprawnymi w rodzinie (32%). Zaledwie co piąty senior pracuje społecznie na rzecz innych ludzi, społeczności lokalnej, sąsiadów, parafii (19%), a co szósty uczestniczy w działalności jakiejś grupy, wspólnoty religijnej (16%) (Omyła-Rudzka, 2016b: 3).

Chociaż deklaracje nie zawsze odpowiadają realnym praktykom, jednak wyniki badań są optymistyczne – pokazują aktywnych polskich seniorów, którzy potrafią nadać sens codzienności, podejmują wielokierunkowe działania, by utrzymać zadowolenie z życia.

Polscy emeryci z reguły nie są mobilni – ciekawe, że tylko co trzeci z nich deklaruje zamiar co najmniej dwudniowego wypoczynku poza miejscem stałego zamieszkania (34%) (Badora, 2023). Decyduje tu niewątpliwie bariera finansowa, ale powodem może być także brak towarzystwa, słabe zdrowie czy bariera obyczajowa, brak zinternalizowanych wzorców dotyczących podróżowania. Seniorzy, którzy zwiedzają ciekawe zakątki kraju, stanowią mniejszość – mniej niż połowa respondentów zadeklarowała tego typu aktywność (45%), natomiast zagraniczne wojaże są udziałem 23% z nich.

O kondycję fizyczną dba 43% badanych (gimnastykują się, jeżdżą na rowerze, chodzą na basen). Niestety, tylko co trzeci senior korzysta z komputera i internetu (30%), wykluczenie cyfrowe osób starszych jest zatem faktem. Pewnie nie tylko z racji sygnalizowanego wcześniej słabego wykształcenia polskich emerytów niewielki odsetek uczestniczy w życiu kulturalnym: kino przyciąga 27% badanych, muzea i wystawy 25% z nich, teatr, opera i koncerty 23%. Stosunkowo niewielu seniorów znajduje czas i chęci na doksztalcanie (14%), naukę języków obcych (9%) i rozwijanie zainteresowań w ramach rozmaitych kursów (7%) (Badora, 2023: 5).

Małgorzata Omyła-Rudzka w raporcie CBOS-u dokonała typologii polskich seniorów, dzieląc ich na trzy grupy: najbardziej aktywnych, umiarkowanie aktywnych i mało aktywnych (wykorzystała przy tym analizę skupień). Jej celem była charakterystyka społeczno-demograficzna każdej z grup. Najmniej liczną grupę, bo obejmującą swoim zasięgiem mniej niż jedną czwartą seniorów, stanowią osoby aktywne, uczestniczące w życiu kulturalnym, obeznane z cyberkulturą, zwiedzające kraj i wyjeżdżające za granicę. Osoby te doksztalcają się i dbają o kondycję fizyczną:

Bardziej aktywnemu spędzaniu czasu sprzyja nie tylko młodszy wiek, lecz również lepsze wykształcenie, dobra ocena swojego stanu zdrowia, zadowolenie z warunków materialnych, zamieszkiwanie w mieście. Przeciętny respondent należący do tej grupy ma 67 lat (Badora, 2023: 13).

Grupę drugą konstituują seniorzy umiarkowanie aktywni:

[...] pod względem takich cech społeczno-demograficznych, jak wiek, wykształcenie, ocena warunków materialnych, ocena stanu zdrowia, częstość podejmowania pracy zarobkowej lokują się między skupieniem pierwszym i trzecim. Średnia wieku badanych należących do tej grupy to 69 lat (Badora, 2023: 13).

W skład grupy trzeciej, najliczniejszej, wchodzi najmniej aktywne osoby powyżej 60. roku życia – dotyczy to aż 40% uczestników sondażu. Ograniczają oni swoje aktywności do oglądania telewizji, chodzenia do kościoła i spotykania się ze znajomymi i przyjaciółmi w domu:

Typowy przedstawiciel tej grupy ma 73 lata, wykształcenie podstawowe, jest płci żeńskiej. Badani zaklasyfikowani do tej grupy są mieszkańcami wsi równie często jak mieszkańcami miast, a swoje położenie materialne oraz swój stan zdrowia oceniają gorzej niż pozostali w wieku 60+ (Badora, 2023: 13).

Reasumując – polscy seniorzy deklarują umiarkowane zadowolenie ze swojej sytuacji bytowej, są religijnie zaangażowani, co zwiększa ich satysfakcję z życia. Niewielu z nich doświadczyło złego traktowania ze względu na wiek. Jeśli chodzi o aktywności, to większość wybiera bierny wypoczynek (telewizja, działka), mniej niż połowa z nich dba o kondycję fizyczną. W kulturze artystycznej II układu (konceptja Antoniny Kłoskowskiej) uczestniczy co czwarty polski emeryt. Ludzie starsi w Polsce raczej mało podróżują, tylko nieliczni bywają za granicą.

Polscy seniorzy a relacje międzypokoleniowe

Wraz z transformacją ustrojową zmienił się polski senior, który ma już inne potrzeby, priorytety, oczekiwania wobec życia (Pikuła, 2013). Starszy człowiek pragnie być użyteczny, aktywny, chce realizować pasje, przynależeć do szerszych wspólnot. Istotną kategorię stanowi „jakość życia” – w odniesieniu do ludzi starszych można mówić o wielu czynnikach, które ową jakość obniżają (aspekty biologiczne, psychologiczne, społeczne). Istnieją możliwości przezwyciężania owych negatywnych determinant – polityka społeczna państwa i samorządów powinna zmierzać do tego, aby senior mógł zaspokajać potrzebę działania i bycia potrzebnym. Norbert Pikuła podkreśla także znaczenie pozycji ekonomicznej w odczuwaniu zadowolenia z życia. Finansowe zabezpieczenie to warunek *sine qua non* dobrostanu, poczucia niezależności, uczestnictwa w kulturze, podróżowania, rozwijania zainteresowań (Pikuła, 2013).

Z cyklicznie przeprowadzanych badań sondażowych (TNS Polska, CBOS) wynika optymistyczny obraz relacji międzypokoleniowych w polskich rodzinach. Rodzina daje poczucie bezpieczeństwa, przynależności i satysfakcji. Seniorzy pomagają własnym dzieciom, świadczą pomoc finansową, opiekuńczą (przy wnukach lub innych osobach starszych), uczestniczą w prowadzeniu gospodarstwa domowego. Sami także mogą liczyć na zrozumienie i pomoc członków rodziny. Nawet jeśli mieszkają oddzielnie, stale utrzymują kontakty rodzinne za pośrednictwem telefonu i internetu (Szatur-Jaworska, 2014: 36). Być może deklaracje upiększają rzeczywistość, wiele mówi się o niedocenianiu starszych, którzy przestają być autorytetami w wielu sprawach (tę rolę przejmuje internet), o „zabieganiu” młodych ludzi, którzy podejmują wiele aktywności kosztem życia rodzinnego. Niezrozumienie, różne hierarchie wartości mogą generować zakłócenia w harmonijnych stosunkach międzygeneracyjnych.

Anna Rudnik (2014: 41–55) analizuje społeczne zmiany, które modelują międzygeneracyjne relacje w rodzinie: indywidualizację życia, nastawienie prospektywne, szybki postęp techniki i wiedzy. Seniorzy bywają marginalizowani, postrzegani stereotypowo jako osoby nieprzystające do wymagań współczesnego świata. W związku z tymi przeobrażeniami w wielu dziedzinach życia zmienia się na niekorzyść pozycja ludzi starych, szczególnie młode pokolenie dezawuuje ich znaczenie we wspólnocie rodzinnej (Rudnik, 2014: 55). Nie nadążają oni za rozwojem technologicznym, w zbyt małym stopniu adaptują się do kultury cyfrowej, maleje zatem ich rola przewodników po świecie. Charakterystyczne jest negatywne postrzeganie okresu starości przez młodzież: „Młodzi ludzie obawiają się okresu jesieni życia, gdyż w ich mniemaniu kojarzy się on ze zmianami w wyglądzie, niedołążnością, chorobami i poczuciem braku sensu życia” (Rudnik, 2014: 51).

Kontakty społeczne seniorów w znacznym stopniu ulegają ograniczeniu, natomiast tę próżnię wypełnia rodzina:

Większość osób w okresie późnej dorosłości wykazuje zwrot w kierunku życia rodzinnego [...]. Badania z zakresu gerontologii wskazują, iż seniorzy traktują tę podstawową grupę społeczną jako naturalne środowisko, z którego czerpią wsparcie duchowe, fizyczne i materialne (Rudnik, 2014: 42).

Rudnik kreśli idealny model relacji międzypokoleniowych, w którym starsi ludzie czują się potrzebni, doceniani, darzeni są szacunkiem, ciepłem, życzliwością, zrozumieniem i serdecznością. Rodzina powinna stanowić „sieć wsparcia społecznego”, istotne źródło poczucia egzystencjalnego bezpieczeństwa, satysfakcjonujących kontaktów i wzajemnej pomocy. Jednak badania, które referuje autorka, nie mają charakteru konkluzyjnego i pokazują zróżnicowanie postaw wobec ludzi starszych. Czasem młodzi poszukują sieci wsparcia poza wspólnotą rodzinną, nie podtrzymują silnych więzi z pokoleniem rodziców i dziadków. Zdaniem Rudnik sytuację tę można zmienić, wprowadzając edukację na temat okresu jesieni życia:

Efektywnym rozwiązaniem wydaje się być wprowadzanie zagadnień gerontologicznych do programów kształcenia na wszystkich poziomach edukacji oraz inicjowanie kampanii społecznych, w tym medialnych, poruszających treści z zakresu starzenia się i starości, jak i inicjujących międzypokoleniowe współdziałanie (Rudnik, 2014: 52).

Na relacje międzypokoleniowe w polskich rodzinach oddziałują warunki społeczno-ekonomiczne (Szczepaniak-Sienniak, 2014). Duże znaczenie dla częstości, trwałości i jakości owych relacji ma poziom życia i sytuacja (szczególnie kobiet) na rynku pracy. W rodzinach ubogich częste są konflikty na tle finansowym, niedostateczna jest też komunikacja emocjonalna między małżonkami oraz rodzicami i dziećmi. Z kolei przeciążone kobiety, zaabsorbowane pracą zawodową, nie mogą poświęcić dużo czasu swoim najbliższym, a to niewątpliwie może skutkować osłabieniem solidarności międzypokoleniowej (Szczepaniak-Sienniak, 2014: 17). Konsekwencją tego stanu rzeczy może być w przyszłości obniżenie poczucia obowiązku niesienia pomocy przez dzieci wobec starszych rodziców. Jeżeli chodzi

o samodzielność seniorów w Polsce, badania CBOS-u pokazują, że niektórzy respondenci wymagają pomocy w załatwianiu urzędowych spraw, w codziennych czynnościach, takich jak zakupy czy sprzątanie. Część z nich ma kłopoty z poruszaniem się, tym samym ich mobilność jest ograniczona (Kalka, 2016b: 1). Okazuje się, że mogą oni liczyć na najbliższych (najczęściej pomagają im dzieci i wnuki, w dalszej kolejności sąsiedzi, współmałżonek i przyjaciele – Omyła-Rudzka, 2019: 4). Seniorzy, którzy oczekują wsparcia, nie są bezradni, ponieważ – jak deklarują – „otrzymują pomoc od bliskich nawet częściej, niż jej potrzebują” (Omyła-Rudzka, 2019: 8). To zaskakujący, bardzo pozytywny obraz więzi rodzinnych i przyjacielskich w naszym społeczeństwie, pamiętajmy jednak, że opiera się on na deklaracjach badanych, nie w pełni pokrywa się on zatem z realiami życia.

Centrum Badania Opinii Społecznej prowadzi badania sondażowe, reprezentatywne dla społeczeństwa polskiego, natomiast w niniejszym tomie dominuje perspektywa mikrosocjologiczna – autorzy tekstów mieszczą się w nurcie socjologii jakościowej i podejmują wiele ważnych tematów: pragną poznać doświadczenia profesorów wyższych uczelni, którzy zakończyli już swoją drogę zawodową; przybliżają prognozy ekspertów dotyczące społeczeństwa przyszłości, w którego strukturze nastąpi lawinowy przyrost osób starszych. Dwa artykuły mieszczą się w dziedzinie socjologii sztuki – dotyczą fotograficznych reprezentacji starości i filmowych obrazów, których twórcy podejmują wątek choroby Alzheimera. Ciekawym zagadnieniem poszerzającym horyzont poznawczy, wpisującym się w problematykę starości i starzenia się, jest niewątpliwie temat starzejących się zwierząt i ich obecności (a zarazem widoczności i niewidoczności) w przestrzeni publicznej i w internecie.

Jan Szczepański w znanej książce pt. *Sprawy ludzkie* (1980) w rozdziale zatytułowanym *Starość* przypisuje niektórym ludziom znajdującym się „u schyłku życia” mądrość, umiejętność dokonywania syntez, uogólnień:

Tak jak niektórzy wielcy artyści w późnej starości tworzyli dzieła doskonałe, syntetyzujące ich doświadczenia artystyczne całego życia, tak też ludzie, którzy przez całe życie tworzyli sobie mądrość i gromadzili wiedzę o życiu i sprawach ludzkich, dla których ta wiedza była materiałem ich codziennej pracy, refleksji, praktyki, ci mogą w starości tworzyć intuicyjne syntez, doskonałe w pewnych zakresach, w których przez całe życie działali (Szczepański, 1980: 229).

Ludzie starzy mają odwagę, „mogą sobie pozwolić na dziwactwa”, nie zależy im na opiniach, mogą narażać się na krytykę. Polski socjolog rozgranicza starość w świecie wewnętrznym i zewnętrznym – w pierwszym „nie ma starości”, w drugim czas dokonuje niszczycielskiego dzieła „w organizmie, psychice, w stosunkach z ludźmi, we wszystkich zakresach działań” (Szczepański, 1980: 232).

Dla ludzi w wieku poprodukcyjnym starość stanowi „problem osobisty” – bywa bowiem związana ze słabością, bezradnością i bezsilnością. Wprowadzona przez Szczepańskiego metafora „zegarów cierpienia” znakomicie pokazuje samotność człowieka starego:

Chowasz dla siebie ból mięśni i organów wewnętrznych, chowasz także dla siebie bóle wskazane przez zegar cierpień psychicznych, lęki i żale, rozpacz mijania, nagle uświadomioną jasno widzianą prawdę o całym mijającym życiu (Szczepański, 1980: 236).

Szeroki horyzont pozwala na „wgląd w całe życie” – niestety, „pełne pole spojrzenia” bywa źródłem szczególnej frustracji, ponieważ nic już nie można zmienić, naprawić.

Szczepański przejmująco mówi o bohaterstwie staruszków cierpiących w milczeniu, „poza dążeniem i działaniem”. Świat zewnętrzny wywiera na ludzi starych presję, przesuwając „w sferę bezdziałania”, w świat pozorny, w świat cieni. W rozważaniach tego socjologa dominuje pesymizm:

Wypijesz do dna bunt rozpacz, gorycz obliczeń, mękę niespełnionych marzeń, klęskę załamanych dążeń. Najtrudniej będzie ci pożegnać swoje złudzenia osobiste, złudzenia wyjątkowości, dążenia mające ci zbudować miejsce w tym świecie zewnętrznym, na jakimś cokole z granitu. Wszystko to rozsypuje się jak popiół z wygasłego ogniska w podmuchu wiatru. Starość. Wtedy już wiesz, czym jest (Szczepański, 1980: 237).

W gorzkie refleksje Jana Szczepańskiego na temat starzenia się i starości wpisuje się artykuł Eweliny Wejbert-Wąsiewicz poświęcony twórczości wybitnych polskich profesorów. Autorka próbuje zrekonstruować ich doświadczenia starości. Dla wielu z nich „istnieć to znaczy tworzyć”, strategią ucieczki od starości staje się zatem działanie, aktywność, kontynuowanie pasji. Nie tylko przywołani przez Wejbert-Wąsiewicz twórcy z powodzeniem wprowadzili w życie tę ogólną dyrektywę, także Jan Szczepański wskazywał na możliwość przezwyciężania ograniczeń wieku starczego dzięki działaniom na nowych polach:

Rzecz tak prosta i banalna, a przecież tylu emerytów nie dba o to, aby dostatecznie wcześniej przygotować sobie nowe pole działania, nowy sztafaż obowiązków, nowy kierat wypełniający godziny, nowy odzew ludzi dający poczucie sensu życia (Szczepański, 1980: 238).

Działaniem może być opieka nad wnukami, tworzenie sztuki, dzieł naukowych, zaangażowanie w lokalnej społeczności etc. Jednak i w świecie wewnętrznym – pisze polski socjolog – trzeba „tworzyć przytułek dla starości”, to znaczy wychodzić poza zewnętrzne oznaki przemijania, poszukiwać sensu na przykład w metafizyce, w tym, co nieprzemijające i niezmiennie.

Emilia Zimnica-Kuzioła dokonuje socjologicznej analizy filmów fabularnych powstałych w ostatnim dziesięcioleciu, poświęconych doświadczaniu choroby Alzheimera. Interesują ją interakcje pomiędzy chorymi cierpiącymi na zmiany neurodegeneracyjne tkanki mózgowej i ich opiekunami. Omawia walkę o podmiotowość i godność osób chorych oraz starania członków rodziny o zahamowanie ich dezintegracji psychicznej. Porównanie artystycznego dyskursu na temat choroby z realiami społecznymi prowadzi do wniosku o komplementarnej funkcji sztuki, która daje pogłębioną refleksję dotyczącą zjawisk „trudnych”, dociera do sfery ludzkich przeżyć, do wewnętrznego świata osób chorych i ich bliskich.

Tomasz Ferenc i Krzysztof Olechnicki, autorzy tekstu *Fotograficzne reprezentacje starości – między uczuleniem a znieczuleniem społecznym*, analizują wielopłaszczyznowe relacje pomiędzy fotografią i starością. W niezwykle interesujący sposób podejmują temat medialnego kształtowania wizerunku osób starszych. W dokumentalnym ujęciu tematu starości rozgraniczają aspekt prywatny i publiczny, obserwują też nostalgiczne i subwersyjne podejście do ludzi w wieku poprodukcyjnym. Autorzy, rejestrując postawy społeczne wobec starości, przekonani są, że fotografia może je w znacznym stopniu kształtować, zarówno w aspekcie pozytywnym (pogłębienie wrażliwości i empatii wobec osób w zaawansowanym wieku), jak i w aspekcie negatywnym (utrwalenie stereotypów na temat starości).

Mariola Raclaw i Maria Łuszczynska, autorki artykułu *Projekt jakościowych badań nad przyszłością i starością w perspektywie międzynarodowej – propozycja foresightu narracyjnego „Kapsuła czasu”*, omawiają przedsięwzięcie badawcze dotyczące społeczeństwa przyszłości, w którym nastąpi dynamiczny wzrost liczby osób w wieku nestoralnym. Prognozy ekspertów reprezentujących różne dyscypliny mają nie tylko walor poznawczy, ale i praktyczny – mogą generować prewencyjne działania i wpływać na strategię polityczne. Walorem tekstu wpisującego się w studia nad starzeniem się i starością (ale też w studia nad przyszłością) jest także refleksja metodologiczna i podjęcie kwestii etycznych związanych z tym konkretnym podejściem badawczym.

W inne rejony problematyki starości i starzenia się przenosi nas Łucja Lange, która omawia temat widoczności i niewidoczności starzejących się zwierząt w przestrzeni publicznej i w internecie. Zwierzęta hodowlane nie dożywają starości; te zamieszkujące ogrody zoologiczne i schroniska są izolowane ze względu na ich „nieatrakcyjny” dla odwiedzających wygląd. Natomiast starość zwierząt z sanktuariów i azylów jest intencjonalnie eksponowana w celu wzbudzenia współczucia, co obliczone jest na zwiększenie hojności obserwatorów. To z ich darowizn leczone są chore zwierzęta, ale także utrzymywane są te ośrodki. Autorka pisze:

W tej perspektywie to właśnie ukazywanie starzenia się ze wszystkimi jego blaskami i cieniami, z chorobami przewlekłymi, utratą słuchu lub/i wzroku, zębów, mobilności, zmatowieniem owłosienia, pojawianiem się siwizny i niesprawności fizycznej, sprawia, że pogłębia nasze rozumienie świata jako kontinuum bytów, które są do siebie podobne i doświadczają podobnych stanów i etapów w życiu.

Dziękuję Autorom tekstów, socjologom reprezentującym kilka polskich ośrodków akademickich, którzy przyjęli zaproszenie do numeru czasopisma poświęconego problematyce starości i starzenia się. Mam nadzieję, że spełni on oczekiwania Czytelników, chociaż wiele tematów z pewnością wymaga pogłębienia i kontynuacji. Nawiązując do tytułu książki pod redakcją Małgorzaty Halickiej, Jerzego Halickiego i Emilii Kramkowskiej (2016), można podkreślić, że niemal każdy z nas – prędzej czy później – będzie musiał starość „poznać, przeżyć i zrozumieć”.

Bibliografia

Badora Barbara (oprac.) (2023), *Wyjazdy turystyczne Polaków w 2022 roku i plany na rok 2023*, Komunikat z badań nr 19/2023, Warszawa: CBOS, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2023/K_019_23.PDF (dostęp: 10.01.2024).

Błędowski Piotr, Grodzicki Tomasz, Mossakowska Małgorzata, Zdrojewski Tomasz (red.) (2021), *PolSenior 2. Badanie poszczególnych obszarów stanu zdrowia osób starszych, w tym jakości życia związanej ze zdrowiem*, Gdańsk: Gdański Uniwersytet Medyczny.

Duyndam Joachim, Machielse Anja (red.) (2024), *Meaning and Aging: Humanist Perspectives*, Cham: Palgrave Macmillan.

Ginter Joanna (2013), *Językowy obraz starości i starzenia się w reklamie telewizyjnej*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

Główny Urząd Statystyczny (2023), *Ludność. Stan i struktura ludności oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2022 r. Stan w dniu 30 czerwca 2022*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-stan-i-struktura-ludnosci-ora-ruch-naturalny-w-przekroju-terytorialnym-stan-w-dniu-31-grudnia,6,34.html> (dostęp: 10.01.2024).

Halicka Małgorzata, Halicki Jerzy, Kramkowska Emilia (red.) (2016), *Starość. Poznać, przeżyć, zrozumieć*, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

Halicki Jerzy (2000), *Edukacja seniorów w aspekcie teorii kompetencyjnej: studium historyczno-porównawcze*, Białystok: Wydawnictwo Trans Humana.

Higgs Paul, Gilleard Chris (2023), *The Sociology of Aging and Social Gerontology: Critical Tensions and Necessary Distinctions*, „Innovation in Aging”, vol. 7(1), s. 671, <https://doi.org/10.1093/geroni/igad104.2182>

Jarecka Urszula (2001), *Starość w mediach – konteksty, tendencje, przemilczenia*, „Kultura Współczesna”, nr 2–3, s. 98–113.

Kalka Jolanta (oprac.) (2016a), *Portret społeczno-demograficzny seniorów*, Komunikat z badań nr 160/2016, Warszawa: CBOS, https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_160_16.PDF (dostęp: 10.01.2024).

Kalka Jolanta (oprac.) (2016b), *Seniorzy a młodsze pokolenia – problemy życia codziennego*, Komunikat z badań nr 161/2016, Warszawa: CBOS, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_161_16.PDF (dostęp: 10.01.2024).

Kowaleski Jerzy T. (red.) (2006), *Ludzie starzy w polskim społeczeństwie w pierwszych dekadach XXI wieku*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Kowaleski Jerzy T., Szukalski Piotr (red.) (2006), *Starość i starzenie się jako doświadczenie jednostki i zbiorowości ludzkich*, Łódź: Zakład Demografii Uniwersytetu Łódzkiego.

Kubiak Michał (2016), *Polityka społeczna wobec ludzi starych w Polsce na tle współczesnych przemian społeczno-gospodarczych*, Gdańsk: Uniwersytet Gdański.

Kucharczyk Maria (oprac.) (2019), *Sytuacja społeczno-ekonomiczna seniorów*, Komunikat z badań nr 129/2019, Warszawa: CBOS, https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_129_19.PDF (dostęp: 10.01.2024).

Kuchcińska Maria (red.) (2004), *Zdrowie człowieka i jego edukacja gerontologiczna*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. K. Wielkiego.

- Kunkel R. Suzanne, Settersten Richard Jr. (2021), *Aging, Society and the Life Course*, London: Eurospan.
- Majer Ryszard (2018), *Polityka samorządowa wobec starości. Strategie i podmioty*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Malec Małgorzata (red.) (2011), *Edukacyjne, kulturowe i społeczne konteksty starości*, Wrocław: OW Atut.
- Masłowska-Taffel Małgorzata (2015), *Jakaś niedzisiejsza. Śmierć i starość w obiektywie kamery filmowej*, „Polonistyka. Innowacje”, nr 2, s. 175–186.
- Minister do spraw Polityki Senioralnej (2024), *Informacja o sytuacji osób starszych w Polsce za 2023 r.*, <https://das.mpips.gov.pl/source/2024/Informacja%20o%20sytuacji%20osob%20starszych%20w%20Polsce%20za%202023%20r.pdf> (dostęp: 10.01.2024).
- Mucha Janusz, Krzyżowski Łukasz (red.) (2011), *Ku socjologii starości. Starzenie się w biegu życia jednostki*, Kraków: Wydawnictwa AGH.
- Omyła-Rudzka Małgorzata (oprac.) (2016a), *Czy osoby starsze są w naszym społeczeństwie dyskryminowane?*, Komunikat z badań nr 164/2016, Warszawa: CBOS, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_164_16.PDF (dostęp: 10.01.2024).
- Omyła-Rudzka Małgorzata (oprac.) (2016b), *Sposoby spędzania czasu przez seniorów*, Komunikat z badań nr 163/2016, Warszawa: CBOS, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_163_16.PDF (dostęp: 10.01.2024).
- Omyła-Rudzka Małgorzata (oprac.) (2019), *Jakiej pomocy potrzebują osoby starsze i kto jej im udziela?*, Komunikat z badań nr 116/2019, Warszawa: CBOS, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_116_19.PDF (dostęp: 10.01.2024).
- Pawlina Anna (2011), *Stereotypowe wizerunki starości w wybranych przekazach kulturowych*, [w:] Małgorzata Malec (red.), *Edukacyjne, kulturowe i społeczne konteksty starości*, Wrocław: OW Atut, s. 139–155.
- Pikuła Norbert (2013), *Senior w przestrzeni społecznej*, Warszawa: Wydawnictwo Borgis.
- Rudnik Anna (2014), *Relacje międzypokoleniowe w rodzinie – perspektywa gerontologiczna*, [w:] Piotr Szukalski (red.), *Relacje międzypokoleniowe we współczesnych polskich rodzinach*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 41–55.
- Street Debra A. (2007), *Sociological Approaches to Understanding Age and Aging*, [w:] James A. Blackburn, Catherine N. Dulmus (red.), *Handbook of Gerontology: Evidence-Based Approaches to Theory, Practice, and Policy*, Hoboken: John Wiley & Sons, Inc., s. 143–168, <https://doi.org/10.1002/9781118269640.ch6>
- Synak Brunon (1999), *Ludzie starzy*, [w:] Władysław Kwaśniewicz (red.), *Encyklopedia socjologii*, t. 2, Warszawa: Oficyna Naukowa, s. 144–149.
- Szatur-Jaworska Barbara (2000), *Ludzie starzy i starość w polityce społecznej*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.
- Szatur-Jaworska Barbara (2014), *Starość w polskiej rodzinie*, [w:] Szukalski Piotr (red.), *Relacje międzypokoleniowe we współczesnych polskich rodzinach*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 25–40.
- Szczepaniak-Sienniak Joanna (2014), *Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania relacji międzypokoleniowych w rodzinie we współczesnej Polsce – wybrane zagadnienia*, [w:] Piotr Szukalski (red.), *Relacje międzypokoleniowe we współczesnych polskich rodzinach*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 9–23.
- Szczepański Jan (1980), *Sprawy ludzkie*, Warszawa: Wydawnictwo Czytelnik.

Szukalski Piotr (red.) (2014), *Relacje międzypokoleniowe we współczesnych polskich rodzinach*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Tibbitts Clark (1954), *A Sociological View of Aging*, „Proceedings of the American Philosophical Society”, vol. 98(2), s. 144–148, <http://www.jstor.org/stable/3143645> (dostęp: 10.01.2024).

Tomczyk Łukasz (2015), *Pomiędzy działaniami andragogicznymi a pedagogiką szkolną. Pozaformalna edukacja seniorów w obszarze nowych mediów*, [w:] Štefan Chudý, Łukasz Tomczyk (red.), *Aktywna starość w perspektywie społeczno-kulturowo-edukacyjnej*, Olomouc–Kraków: Uniwersytet Pedagogiczny, s. 115–127.

Trafiałek Elżbieta (1995), *Starość a edukacja permanentna*, „Kieleckie Studia Pedagogiczne”, nr 10, s. 135–144.

Ulman Paweł (2017), *Religijność osób starszych w Polsce. Wyniki badań statystycznych*, „Studia Socialia Cracoviensia”, nr 2(17), s. 197–210.

Wejbert-Wąsiewicz Ewelina (2017), *Bez retuszu czy po liftingu? Obrazy starości i aborcji w filmie*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Zych Adam (1999), *Człowiek wobec starości. Szkice z gerontologii społecznej*, Katowice: Wydawnictwo Naukowe Śląsk.

Cytowanie

Emilia Zimnica-Kuzioła (2025), *Wprowadzenie. Starość i starzenie się w dyskursie socjologicznym*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. XXI, nr 2, s. 6–21, <https://doi.org/10.18778/1733-8069.21.2.01>

Old Age and Aging in Sociological Discourse

Abstract: Studies on old age and aging take place at the micro, mezzo, and macro levels, and their authors represent different theoretical orientations as well as use diverse research methods and techniques. World research on this topic has a rich tradition, while in Poland only the period of political transformation became a catalyst for multi-directional analyses, including those concerning the condition of Polish seniors. According to CBOS research, elderly people in Poland – despite many real problems – declare relative satisfaction with their existential situation. This is largely due to the intergenerational relations that satisfy many seniors. The authors of the texts collected in this volume have chosen the microsociological perspective, i.e. they write, among others, about the experiences of retired university professors, about photographic representations of old age, or about films that undertake the topic of Alzheimer’s disease. They also look into the future to consider the society of tomorrow, in which there will be a significant increase in the number of seniors. Aging concerns not only people, as animals also get old – one of the articles animates the discussion on their condition in contemporary culture.

Keywords: old age, aging, Polish seniors, intergenerational relations